

Вікторія СОЛОГУБ,

orcid.org/0000-0001-7346-7929

кандидат педагогічних наук,

доцент за наказом кафедри музичного та хореографічного мистецтва

Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтв»

(Миколаїв, Україна) *victoriya12ds@gmail.com*

ТВОРЧІСТЬ КОМПОЗИТОРІВ-ГІТАРИСТІВ ДОБИ РОМАНТИЗМУ

В епоху романтизму музика зазнала значних змін та інновацій у різних аспектах музичної діяльності. Це включало появу нових жанрів і трансформацію музичних інструментів, зокрема гітари. Романтична гітара ознаменувала виразний відхід від своїх попередниць. Цей інноваційний інструмент вирізнявся меншим розміром та глибиною корпусу, який набув більше витягнутих і плавних контурів, мав менш виразні вигини, порівняно з сучасною конструкцією класичної гітари. Ці конструктивні зміни відіграли вирішальну роль у формуванні акустичних властивостей гітари, сприяючи більш насиченому та емоційно виразному звучанню. Особливості гітарного виконавства пов'язані з акустичними, технологічними, віртуозними та художньо-естетичними параметрами. В епоху романтизму виникла глибока синергія між вищезгаданими показниками. Гітарні композитори цього періоду були надзвичайно багатогранними, займаючись виконавством, композицією, викладанням. Цей взаємозв'язок між різними аспектами музичної діяльності мав великий вплив на розвиток гітарної музики та виконавських стандартів.

Видатні композитори-гітаристи епохи романтизму залишили помітний слід у формуванні нового типу репертуару для цього інструмента. Такі композитори, як Й.К. Мерцц, Н. Кост, Ф. Таррега, Л. Леньяні, Д. Регонді, представляли різні національні школи та впроваджували нові техніки гри на гітарі. Їх творчість, пронизана ідеалами романтизму, була спрямована на передачу особистих емоцій і створення мистецтва, що характеризується яскраво вираженими національними рисами. Віртуозність відіграла ключову роль у формуванні стандартів гітарного виконання в епоху романтизму. Технічні та віртуозні аспекти гри на гітарі, а також експресивні та комунікативні наміри виконавців сприяли емоційній глибині та виразності їхніх виступів. Віртуозність стала візитною карткою романтичної гітари, зачаровуючи публіку і формуючи очікування від гітаристів наступних поколінь.

Ключові слова: романтизм, гітара, композитор, виконавство, техніка, художні принципи, віртуозність.

Victoria SOLOGUB,

orcid.org/0000-0001-7346-7929

Candidate of Pedagogical Sciences,

Acting Assistant Professor at the Department of Musical and Choreographic Art

Separated Subdivision "Mykolayiv Branch

of Kyiv National University of Culture and Arts"

(Mykolaiv, Ukraine) *victoriya12ds@gmail.com*

WORKS OF GUITAR COMPOSERS OF THE AGE OF ROMANTICISM

During the romanticism, music underwent significant changes and innovations in various aspects of musical activity. This included the emergence of new genres and the transformation of musical instruments, including the guitar. A romantic guitar marked the expressive walking away from the predecessors. This innovative instrument was distinguished by a less size and in depth a corps, that purchased more prolate and smooth contours, had less expressive bends, comparatively with the modern construction of classic guitar. These design changes played a crucial role in shaping the acoustic properties of the guitar, contributing to a richer and more emotionally expressive sound. Features of guitar performance related to acoustic, technological, virtuosic and artistic and aesthetic parameters. In the Romantic era, a deep synergy between the above-mentioned indicators emerged. The guitar composers of this period were extremely versatile, performing, composing, and teaching. This interconnection between different aspects of musical activity had a profound impact on the development of guitar music and performance standards.

Prominent guitar composers of the romanticism left a significant mark on the formation of a new type of repertoire for the instrument. Composers such as J. K. Mertz, N. Coste, F. Tarrega, L. Legnani, and G. Regondi represented different national schools and introduced new guitar techniques. Their work, imbued with the ideals of romanticism, was aimed at conveying personal emotions and creating art characterised by pronounced national features. Virtuosity played a key role in shaping the standards of guitar performance in the age of romanticism. The technical and virtuosic aspects of guitar

playing, as well as the expressive and communicative intentions of performers, contributed to the emotional depth and expressiveness of their performances. Virtuosity has become the hallmark of the romantic guitar, fascinating the audience and shaping the expectations of guitarists of the next generations.

Key words: *romanticism, guitar, composer, performance, technique, artistic principles, virtuosity.*

Постановка проблеми. В історії розвитку гітарного мистецтва можна виокремити ряд періодів, що можуть бути диференційовані не лише згідно їх відповідності художньо-творчим принципам, які притаманні для конкретної епохи, а завдяки формуванню специфічного звукового образу. В контексті мистецтвознавчого дискурсу сформувався масив робіт, в яких розкривається потенціал музичної творчості, які виникла на межі ХІХ – на початку ХХ століття. Цей період в більшості європейських країн проходить під гаслами романтизму, що найбільш яскраво проявив себе саме у музиці. Проте в сфері гітарного музичного мистецтва існує також концепт «романтична гітара», що не тотожній усьому композиторському спадку ХІХ століття. Саме тому доцільно розкрити специфіку романтичної гітари та окреслити її дотичність до спадку композиторів доби романтизму, адже цей аспект досі не здобув висвітлення у вітчизняному науковому дискурсі.

Аналіз досліджень. Специфіка загальноєвропейського еталону гітарного виконавства та специфіка його національних втілень досліджені в дисертаційній роботі Ф. Бернат. Сучасні світові тенденції розвитку гітарного мистецтва та гітарне мистецтво Миколаївщини проаналізовані в дослідженнях С. Гриненко. Гітарне мистецтво ХХ століття як феномен творчості розкривається в монографії Т. Іваннікова. Різні аспекти, що пов'язані з гітарним виконавством, висвітлені в публікації М. Михайленка.

Мета статті – дослідити специфіку творчості композиторів-гітаристів доби романтизму як комплексний феномен.

Виклад основного матеріалу. ХІХ століття є часом найбільшого розквіту творчої активності композиторів. В цей період базисним принципом постає формування мистецтва, в якому якнайкраще розкривався потенціал суб'єктивного начала людини, її почуттів, переживань та внутрішніх інтенцій. Прагнення до реалізації такої мети буде розкриватися у композиторів у свій власний спосіб. Кожен з митців буде прагнути віднайти підхід, за допомогою якого кожен слухач відчує спорідненість із почуттями головного героя та зрозуміє авторський задум. Шлях до формування нового мистецтва, яке матиме національний характер, буде проходити практично у всіх країнах Європи одночасно. Саме тому доцільно

окреслити специфіку романтичного світогляду та його реалізацію в гітарній творчості композиторів на межі ХІХ – початку ХХ століття.

Естетика романтизму розкривається у музичному мистецтві як намагання занурити слухача у інтерсуб'єктивний досвід. На шляху до формування ідеального художнього твору, що дозволив би його втілити, відбуваються новації у багатьох сферах музичної діяльності. Це й поява нових жанрів, й трансформації музичного інструментарію. Цей процес стосується й такого інструменту, як гітара. С. Гриненко влучно вказує на те, що сучасне гітарне мистецтво постає як цілісний феномен, в якому наявні наступні компоненти: «композиторська творчість – виконавство – інструментарій – викладання гри на гітарі – музикознавча рефлексія – концертно-фестивальна проєктна діяльність» (Гриненко, 2021: 3). За доби романтизму можна було виокремити взаємозв'язок між першими чотирма ланками цієї системи, в той час як інші дві лише оформлювалися.

В середині ХІХ століття відбувається формування конструктивної моделі гітари, яка відрізнялась від її попередників. Романтична гітара мала менший розмір та глибину корпусу, який набув більше витягнутих і плавних контурів, мав менш виразні вигини, порівняно з сучасною конструкцією класичної гітари. Характерною особливістю даної гітари стала зміна технології виготовлення верхньої деки. Адже стала використовуватися техніка «драбинка» (*fan bracing*), яка передбачає виготовлення верхньої деки з відносно тонких дерев'яних плит. Це сприяє покращенню резонансу та виразності звуку. Також в конструкції грифу був використаний внутрішній стрижень, який допомагав підтримувати стабільність та міцно приєднувати його до корпусу. Романтична гітара мала меншу мензуру і гра на ній була легшою. Зазвичай пружини в середині також були облаштовані інакше – адже були наявні дві, розташовані паралельно і одна по діагоналі. Власне всі ці зміни стали відповіддю на потребу композиторської та слухачької спільноти. Адже трансформації були зумовлені необхідністю досягнення нових акустичних особливостей. Її звук був багатим та емоційно насиченим. Саме тому в цей період виникають й твори, що призначені для виконання саме на романтичній гітарі. «Композитори, які обирають цей інструмент, особливо

гітару соло, створюють умови для прояву високої технічної досконалості виконавця, яка буде поєднуватися з вмінням розкривати глибинні задуми, закладені в творі» (Гриненко, 2018: 42).

Гітарне мистецтво доби романтизму є творчим спадком, який багато в чому змінив характер музики. Воно дуже яскраве, різноманітне та має виразні національні ознаки. Серед митців, які сформували неповторні гітарні твори є такі композитори-виконавці як Й. К. Мертц (Австро-Угорщина), Н. Кост (Франція), Ф. Таррега (Іспанія), Л. Леньяні (Італія), Дж. Регонді (Великобританія), що є представниками різних національних шкіл. Окреслимо специфіку їх гітарної творчості. Ці композитори закладали «органіку гітарних традицій», наявних «в глибинах національного музичного менталітету та істотно збагачених сучасним досвідом гітарного виконавства» (Іванніков, 2018: 60).

Йохан Каспар Мертц (1806–1856) є провідним гітаристом XIX століття, що народився у місті Пресбург (нині Братислава – Словацька Республіка), який з 1840 року набув популярності як виконавець у Відні. Йохан Каспар Мертц здійснював різнопланову діяльність і окрім виконавства також займався композиторською справою та викладанням. Його твори для гітари мали визнання за життя Мертца, зокрема за «Концертіно» він здобув Першу премію на Міжнародному конкурсі, що проходив у Брюсселі в 1856 році. Його дружина – піаністка Жозефіна Платін зберегла всі твори Йохана і в 1901 році віддала їх Міжнародній спілці гітаристів (Internationalen Gitarristenverbandes – IGV). В своїй творчості він звертався до жанрів, що стали знаковими для романтизму – це п'єси, в яких найкраще втілились почуття ліричних персонажів – фантазії, капричіо, варіації, попури, концертна увертюра.

Одним з творів Мертца, в якому досить яскраво проявляються риси гітарного романтизму є «An Malvina» op. 13 № 1, яка була надрукована у збірнику «Bardenklänge» («Music for Bards») Тобіасом Хаслінгером, а пізніше його вдовою та сином, яким ця п'єса була присвячена. Твір звучить близько 4 хвилин, темп основного розділу Moderato, тональність G-dur, розмір 4/4. Починається твір зі вступу (4 такти), що йде у темпі Maestoso. В ньому відбувається поступове введення у характер твору, занурення у романтичну атмосферу. Хоральна акордова фактура та висхідний рух по звукам тонічного тризвуку, що викладається рівними чвертями та пунктирним ритмом (вісімка з крапою та шістнадцята) надають пафосності та характеру гімну першим

двом тактам, в яких одразу досягається вершина. В них міститься імпульс до подальшого розвитку і в плані організації мотиву, й у ладотональному відношенні, адже в них відбувається відхилення в тональність a-moll. Натомість у третьому та четвертому тактах йдуть активні віртуозні низхідні пасажі триолями восьмих тривалостей та шістнадцятими, завдяки яким в творі починають проявлятися риси фантазійної імпровізації, яку виконує гітарист. Таким чином у вступі наявні два протилежні начала, що водночас взаємодіють між собою та містять основний імпульс для подальшого розвитку.

Початок основного розділу характеризується не лише зміною фактури, темпу, а й типом мелодики. Композитор створює виразну мелодію, що виконується чвертями, яку потрібно дуже добре артикулювати на тлі фігурацій шістнадцятими. Чотиридольний метр, плинні та гнучкі фігурації увиразнюють у цьому творі жанрові витоки баркароли. В мелодичній лінії використовуються стрибкі на широкі інтервали, хроматизми, що створюють відчуття томління почуттів, яке притаманне для романтичного мелосу. Загалом в цьому творі можна простежити риси балади, серенади, ноктюрна – жанрів, що добре пасують для інтимної лірики. Написаний даний твір був саме для романтичної гітари, яка дозволяє завдяки своїм конструктивним можливостям передати й соковитість тембру гітари, й насиченість звуку, й спроможність досягати шляхом артикуляції принципово різного звучання.

Французький виконавець та композитор Наполеон Кост (1805–1883) з шести років розпочав навчатись грі на гітарі зі своєю матір'ю. Вже у дорослому віці починає виступати з концертами та викладати гітарну виконавську майстерність. Кост отримує на Міжнародному конкурсі (Брюссель, 1856 р.) другу премію за твір «Велика серенада». Навчався у Фернандо Сора, а згодом й виступав з ним у дуєті. Після перелому руки він полишив виконавську діяльність і зосередився на композиторській та викладацькій справі. Характерною ознакою композиторського стилю Коста є вибір виразних мелодій зі складною орнаментикою та акцентом на емоційній експресії. Його композиції відображають романтичну естетику свого часу. Вони наділені значною віртуозністю та потребують від гітаристів майстерності та вправності, виступаючи підґрунтям розвитку гітарної техніки. Серед них можна виокремити використання пасажів та тремоло. Як і у багатьох композиторів XIX століття, велике значення відіграє багата гармонічна

мова, в якій наявні виразні гармонічні вертикалі та тональні відхилення. Вплив таких митців, як композиторів-гітаристів Фернандо Сор та Мауро Джуліані можна простежити у його гітарних творах, де поєднуються класичні і романтичні елементи. Серед його творів «Le Départ, fantaisie dramatique», оп. 31, «25 Études de genre», оп. 38, «Récration du Guitariste», оп. 51, «Le Livre d'or du guitariste», оп. 52 та багато інших. В жанровому плані митець надає перевагу етюдам, фантазіям, ноктюрнам, каприсам, рондо та т.п.

Іспанський митець Франсіско Таррега (1852–1909) є одним з найбільш віртуозних гітаристів межі століть. Навчання в Мадридській консерваторії дозволило митцю розкрити свій творчий потенціал у різних напрямках музичної діяльності, як виконавця, викладача і композитора. Його творча спадщина є вкрай чисельною та такою, що тісно пов'язана з іспанським фольклором, адже митець використовував елементи таких жанрів, як хабанера та хота. Гітара в його творах виступає «транслятором етно-музичних жанрових іспанських традицій, міцно пов'язаних з тембром інструмента» (Іванніков, 2018: 188). Твори Тарреги вирізняються вишуканим смаком, стрункою композицією, є мелодійними. Акордові вертикалі позбавлені ефектних надмірностей, водночас передають емоційну експресію, втілюючи дух сентиментальності та ностальгії. Мелодичні лінії демонструють композиторську майстерність Тарреги, що у поєднанні з ефектними технічними новаціями (поширення прийомів «tremolo», «glissando» та «Harm») зробило його твори невід'ємною частиною репертуару сучасних гітаристів. В своїй творчості композитор звертається до таких жанрів, як вальс, мазурка, прелюдія, полька, хота, фантазія, капричіо в яких представлено широкий діапазон настроїв – від радісних до меланхолійних. Його твори вплинули на поширення інтересу до гітари серед музикантів.

Італійський композитор та гітарист Луїджі Ринальдо Леньяні (1790–1877) також зробив значний внесок у формування класичного гітарного репертуару. Його стиль гітарного виконавства, що характеризувався високою віртуозністю, проявився у використанні складних пасажів, як гамоподібних так і арпеджійованих, витонченою орнаментикою. Леньяні популяризує віртуозні гітарні техніки. Його твори були пов'язані з суто романтичними жанрами – вальсами, полонезами, каприсами, варіаціями на популярні теми. Під час створення мелодичних ліній він надихався вокальним стилем бельканто, що вплинуло на майстерність у створенні гнучких, співучих та ліричних мелодій.

Леньяні займався виготовленням гітар та скрипок. Його інструменти користувалися популярністю, багато майстрів копіювали їх до кінця XIX століття.

Композитор та гітарист Джуліо Регонді (1822–1872) є визначним представником мистецтва романтизму. Він з п'яти років мешкав у Ліоні, де його вихованням займався вітчим, що зосередив увагу на формуванні музиканта-вундеркінда. Вперше він виступив у салоні М. Пельсольда, де розпочав концерт з концертного соло, кожен рух якого зустрічався бурхливими оплесками. Гітара звучала з надзвичайною грацією. Під пальцями юного музиканта здавалось, що вона легко відповідає на питання, які зазвичай залишаються без відповіді. Регонді викликали на сцену двадцять разів. З 1831 року він мешкав у Лондоні, де давав регулярні сольні концерти і гастролював з піаністкою пані Дулькен та відомим віолончелістом Джозефом Ліделем. Виступав він у приватних будинках, де за годину виступу отримував набагато більшу винагороду у вигляді подарунків, ніж сума, за яку його наймали. За своє життя він виступав з Ліделем у Дармштадті, Франкфурті, Карлсруе, Празі та Відні, а також неодноразово грав при імператорському дворі. Також, як вказують біографи митця, він давав з величезним успіхом дванадцять концертів, в яких йому асистував син Моцарта. Через певний час він зосередив увагу на новому інструменті – концертніні, для якої написав ряд творів. Гітарних творів менше, проте вони добре відображують той потенціал мистецької творчості, який було реалізовано митцями в добу романтизму. Вкрай цікавими є гітарні твори: «Ров'єр», Ноктюрн» (*Rêverie, Nocturne*) оп. 19, «Свято села» (*Fête Villageoise*), оп. 20, «Перша варіація на Арію» (*1er Air Varié*) оп. 21, «Друга варіація на Арію» (*2ème Air Varié*) оп. 22, «Інтродукція та Каприс» (*Introduction et Caprice*) оп. 23.

Побіжний погляд на техніку виконання творів Регонді свідчить про його майстерність як виконавця, так і композитора. В них використовуються різноманітні техніки: тривалі пасажі тремоло (у порівнянні з якими бліднуть пізніші та дещо відоміші зразки цього жанру), розлогі арпеджіо, одночасне виконання мелодії з багатим строкатим акордовим супроводом та швидкі гамоподібні пасажі. Це справжні віртуозні твори, створені для виконання самим Регонді, який володів однією з найдивовижніших технік свого покоління.

В його «Ров'єр», ноктюрні оп. 19 розкривається лірична образність. Цей твір звучить майже 9 хвилин. Одним з мистецьких прийомів, який застосовує композитор, є залучення органного пункту,

на фоні якого розгортається вступний матеріал, що створює елегійний настрій. Із початком основного розділу відбувається зміна темпу на більш швидкий. Композитор створює багатшарову фактуру, в якій завдяки тривалому тремоло формується вкрай щемливий настрій. Можна засвідчити, що в цьому творі формується така якість, як політембровість, яку визнають базисом «ансамблево-оркестрового тембрального мислення музиканта, і до цього колористичного різноманіття необхідно прагнути і гітаристам» (Михайленко, 2021: 228). Використовується принцип створення підходу до кульмінації через використання висхідного секвенційного руху з відхиленнями у інші тональності, який надає твору експресії. Ніжність та грація, що становлять основу художнього образу твору, формуються за допомогою складних та вкрай віртуозних прийомів гри, які розширюють виконавські можливості інструменту.

Ф. Бернат, досліджуючи еталон гітарного виконавства виокремлює наступні параметри, які його характеризують: «акустичний (звуковий образ інструменту); фізико-технологічний (посадка, спосіб гри, специфіка обраного інструменту); техніко-віртуозний (технологія звукоутворення, що спроможна змінити темброві якості звучання); художньо-естетичний (стиль виконання, комунікативна спрямованість виконавської інтенції)»

(Бернат 2019: 8). В даній статті було висвітлено зв'язок між ними. Їх взаємодія проявилась в універсальності композиторів-гітаристів, що поєднували виконавську, творчо-продуктивну та викладацьку діяльність. Також зміни відбувались у зв'язку із конструктивними змінами гітари, яка використовувалась в мистецькій практиці доби романтизму.

Висновки. Формування гітарної музики доби романтизму здійснюється в контексті мистецького розвитку XIX століття. Композитори прагнули виразити через музику власні почуття і водночас створити мистецтво з виразними національними особливостями. Романтизм у музиці полягав у зануренні слухача в інтерсуб'єктивний досвід митця. Естетика романтизму призвела до інновацій у різних аспектах музики, включаючи трансформацію музичних інструментів. Це торкнулося і гітари, що призвело до появи «романтичної гітари», яка мала нові акустичні властивості, зокрема насичене та емоційне звучання. Видатними композиторами-гітаристами доби романтизму є Й.К. Мертц, Н. Кост, Ф. Таррега, Л. Леньяні та Д. Регонді. Ці композитори представляли різні національні школи та впроваджували нові техніки гри на гітарі. Високий рівень віртуозності цих гітаристів відіграв значну роль у формуванні стандартів гітарного виконавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернат Ф.Ф. Загальноєвропейський еталон гітарного виконавства та специфіка його національних втілень: дис...канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського. Харків, 2019. 205 с.
2. Гриненко С. Сучасні світові тенденції розвитку гітарного мистецтва та їх вплив на формування української виконавської школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2018. Вип. 20. Т. 1. С. 39–42.
3. Гриненко С.М. Гітарне мистецтво Миколаївщини в культурному просторі України кінця XX – початку XXI століття: дис. доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва. Київ, 2021. 223 с.
4. Іванніков Т.П. Гітарне мистецтво XX століття як феномен творчості: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зовейко Д.Г., 2018. 392 с.
5. Михайленко М.П. Про гітару та гітаристів. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 248 с.

REFERENCES

1. Bernat F.F. (2019) Zahalnoievropeyskiy etalon hitarneho vykonavstva ta spetsyfika yoho natsionalnykh vtilyen [Pan-European standard of guitar performance and the specificity of its national embodiments]: dys...kand. mystetstvoznnavstva: 17.00.03; Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv imeni I.P. Kotliarevskoho. Kharkiv, 205 p. [in Ukrainian].
2. Hrynenko S. (2018) Suchasni svitovi tendentsii rozvytku hitarneho mystetstva ta yikh vplyv na formuvannya ukrainiskoi vykonavskoi shkoly [Modern world trends in the development of guitar art and their impact on the formation of the Ukrainian performing school]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 20, 1. 39–42. [in Ukrainian].
3. Hrynenko S.M. (2021) Hitarne mystetstvo Mykolaivshchyny v kulturnomu prostori Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Guitar Art of Mykolaiv Region in the Cultural Space of Ukraine in the Late XX – Early XXI Centuries]: dys. doktora filosofii za spetsialnistiu 025 – Muzychne mystetstvo. Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstva. Kyiv, 223 p. [in Ukrainian].
4. Ivannikov T.P. (2018) Hitarne mystetstvo KhKh stolittia yak fenomen tvorchosti [Guitar art of the twentieth century as a phenomenon of creativity]. Kamianets-Podilskiy: Vydavets PP Zoveiko D.H., 392 p. [in Ukrainian].
5. Mykhailenko M.P. (2021) Pro hitaru ta hitarystiv [About the guitar and guitarists]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 248 p. [in Ukrainian].